

járt. Kismajtényban, mivel csak négy osztály van itt. Olvasott a kurucokról. Rákócziról, a fegyvertörésről... Turisták néha eljönnek ide... Hangjában nincs meghatottság, pedig a történelem tőszomszédságában él.

Egy boltív aláhanyatló száránál. Mintha a magasból haragos villámként csapna bele a mohás, öreg emlékköbe, mert ingerelné... Bármennyire értem – megértem – a szatmári békekötés történelmi kényszerét, az ésszerűség érveit, itt mégiscsak iszonyú dráma ment végbe, leszakadt az ég, a boltozat – a szabadság.

Csonka, törött boltív Kővártól Majtényig! Beleborzongok, ha ez a nemes, nagy küzdelem is így bukott el, mint annyi sok fegyveres harc, véraldozat, tiszta szándék és jó reménység. A mohos kő mintha körém gyűjtené mind a magyar tragédiákat.

De ott a második boltív is fölöttem, fölöttünk a kék ég magasságában, a lelkünk legmélyén. Ez is végigkísért barangolásomon Misztótfalutól idáig: az egyéni és közös cselekvés, a művelődés, a betű, a tánc, az anyanyelv, az önkifejezés és önérték megtartó bizonyossága. Nem mérnökök számították ki e boltív erejét, teherbírását, hanem matematikában gyengébb, de hitben erősebb emberek: tanárok, diákok, garabonciás színjátszók, képiró festők, komor hangú írók és szomjazó olvasók, gyáriak és falusiak, lelkük és szívük parancsából. Ezért feszül biztosan az ív, még ha az idő ki is tördel belőle egy-egy követ. Költőanyaga az érzelem és öntudat, ezt pedig nem mállasztja semmilyen idő. Olyan szilárd és akkora teherbírású – nézek a didergő emlékköbe –, hogy még ezt a másik, vele párhuzamos, de aláhanyatló boltívet, a tragikus történelem súlyát is magára veheti. A jövőt búrják el együtt.

(1977–1997)

Beke György

Kurucvilág Komárom megyében

*„Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben fényes csillagunk...”
(Petőfi: Rákóczi)*

Történelmi előkép

1701. április 18-ára virradó éjszakán a Salm Károly ezred két tisztje töri be a nagysárosi Rákóczi-kastély hálósobájának ajtaját, és a felesége betegágya mellett álló II. Rákóczi Ferencet a császár (I. Lipót 1657–1705) nevében letartóztatják. A drámai eseményt – maga az érintett – így mondja el: „...s az ajtó egy hatalmas ütésre felnyílt, s két ismerős Salm-ezredbeli százados gyertyával és pisztolyokkal fölszerelve körülfogta az ágyat, és engem a császár nevében fogolynak nyilvánított.”¹ A letartóztatott II. Rákóczi Ferenc a Habsburg birodalom leggazdagabb főura volt, kinek a vagyona jóval meghaladta a császár tulajdonát. Várainak, kastélyainak száma több százra volt tehető. Kezében összpontosult a Rákócziak, valamint édesanyja révén, a Zrínyiek vagyona is.

De mi is volt a végte Rákóczinak, kivel a rabszállító gyors ütemben vágatott Bécsújhely felé. A fejtett kérdésre a választ maga a történelem adta meg. 1686-ban ugyan Magyarország felszabadult a török uralom alól, azonban ezzel csak az elnyomó változott, mivel ezt követte az előbbinél is keményebb osztrák hegemonia. Az ország elviselhetetlen állapotáról ad bizonyosságot gróf Zichy István országbíró, Komárom vármegye főispánja 1685-ben keltezett levele, báró Koháry István főleki kapitánynak címezve: „Szegény hazánk valóban nagy pusztulásra juta; ha isten hamar békességet nem ad, éhenhaló elég leszén.”² A történelmi helyzet tragikus szintézisét Komárom vármegye levéltárosa, Alapy Gyula így vonja meg: „A török pusztítás ahhoz képest emberséges hadviselés volt, amit a zsoldos katonák és az országra szabadított

¹ Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bratislava, 1976. 96. old.

² Borovszky Samu: Komárom vármegye... Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1907. 462. old.

rácok műveltek.³ A magyarság elviselhetetlen sorsát látta meg II. Rákóczi Ferenc, kinek felmenői kijelölték az utat a népfelkelés vezetésére. Felmérve a katonapolitikai realitást, szövetségest keresett, és meg is találta a Habsburgok hagyományos ellenfelében, XIV. Lajos francia király (Napkirály) személyében. A köztük folyt levelezés dokumentumait azonban a belga származású osztrák kapitány, Longuevalt elárulta, s Bécsben az udvarnál bemutatta a bizonyítékokat. Amikor már elegendő terhelő adat volt a császár kezében, akkor elrendelték Rákóczi letartóztatását, aki azonban mindezt elkerülhette volna. Ugyanis nővére Júlia, akit Aspremant Ferdinánd osztrák tábornokhoz kényszerítettek férjhez, értesült a fivére ellen kiadott elfogatási parancsról, és sietve tudatta vele. Mivel II. Rákóczi Ferenc felesége, Sarolta Amália hesseni hercegnő második gyermekét várta (György), az ifjú férj nem hagyhatta magára hitvesét életének e nehéz órájában.

Bécsújhelyen, minden bizonnyal nagyapja, Zrínyi Péter sorsa várt volna rá. Hisz ugyanabba a cellába zártak, ahonnan nagyapját a Wesselényi nádor vezette mozgalomban való részvételéért a verpadra vitték 1671-ben. E családi elhivatottságban, minden bizonnyal volt jó adag családi végzettség is. Már élesítette pallosát a hóhér, amikor a bécsújhelyi börtönből megszökött II. Rákóczi Ferenc. Hátí igen, embere válogatja: az egyik kapitány elárulja Rákóczit, a másik pedig megszökteti, amiért azután az életével fizet. Ugyanis az történt, hogy Rákóczi felesége rábeszélte a börtön parancsnok-helyettesét Lehmann Gottfried kapitányt, hogy tegye lehetővé férje megmenekülését. Lehmann kapitány egy dragonyos katonamundért húzott Rákóczira, vállára egy löporos hordót nyomott, aki azután mint szolgálatos katona kísért a várkapun. A Bambucius nevű háts pedig már elő volt készítve, és vágta vitte a szökevényt Lengyelország felé. A szökés ténye természetesen csakhamar kiderült, és Lehmann kapitány a legsúlyosabb büntetést kapta. Lefejezték, és mint árulónak, testét négyfelé vágták és kiszögezték a várkapukra.

A kuruc költészet megörökítette a nagyságos fejedelem megmentőjének nevét és egyben örök emléket állított Lehmann kapitánynak.

*„Hauptmann Lehmann érte fogva tartaték,
Végre teste Bécsben négyféle vágaték,
Rákócziért vére bőven kiomlék.”⁴*

Ez a kalandfilmbe illő esemény 1701. november 8-án történt. November 24-én adták ki Bécsben II. Rákóczi Ferenc ellen, immár második, elfogató parancsot. Az üldözött és körözött azonban ekkor már Varsóban tartózkodott. Ezt a napot Rákóczi – életének e történelmi pillanatát – maga is megörökítette. Amikor franciás öltözetben a varsói francia misszió rendházában tartózkodott és beszélgetett a rendház fejével: „észrevettem, hogy a hátam mögött valaki az ajtót lopva és a zörejt óvatosan kerülni akarva kinyitja; hátranéztem tehát, és íme láttam, hogy az elsőben félig nyitott ajtó hirtelen nagy erővel kitárul, s láttam, mint rohan a legnagyobb örömmel a keresett gróf (Bercsényi) karjaimba, miközben megereedt mindkettőnk szeméből a könnyzár.”⁵

„Cum Deo pro patria et libertate!”

Ezen jelszó alatt indítja meg II. Rákóczi Ferenc a második kuruc szabadságharcot. Az első Thököly Imre késmárki főúr, Rákóczi mostohaapja vezette, és az eperjesi véstörvényszékkel ért véget 1687-ben. 1703 májusában bontanak zászlót a kurucok a Tisza-háton, és most háromszáz esztendeje vette kezdetét az 1711-ig tartó nemzeti szabadsághárc. 1703. június 7-én adta ki II. Rákóczi Ferenc Munkács várában latin nyelvű kiáltványát a szabadságharc okairól és céljairól, címezve az egész keresztény világnak. A magyar nyelvű változat 1704-ben jelent meg.

Tanulmányom, mint a címe is mutatja, elsősorban szűkebb pátriámra, Komárom és környékére korlátozódik. Míg a vármegye a szabadságharc idején szinte egészében a kurucok kezére került, maga a komáromi vár a bécsi udvar kezén maradt. Komárom vármegye földrajzi fekvésénél fogva: észak és dél, valamint kelet és nyugat irányban egyaránt ütköző zóna lett.

³ *Alapi Gyula*: Komárom vármegye kultúrtörténetéből. Tatabánya, 2000. 73. old.

⁴ *Köpeczi-R. Várkonyi*: i. m. 102. old.

⁵ *Uo.*: 103. old.

Nem véletlen tehát, hogy a kuruc szabadságharc legendás bátorságú tábornoka, Bottyán János fő tevékenységi területe megyénk, illetve a szomszédos Érsekújvár volt.

A vármegye, azaz a megye fisztikara, élén gróf Esterházy Antal főispánnal és Konkoly Thege László alispánnal, már 1704-ben a Rákóczi felkeléshez csatlakozott. Ezzel kapcsolatban Thaly Kálmán így ír: „A curialis nemesek is jobbára kiszökdöstek Komárom várából, hol a vármegyeháza is pusztán maradt. A vármegye künn szerveződött: üléseit Tatában, Udvardon, Érsekújváron és Esztergomban tartotta.”⁶

Ki is volt ez a Bottyán generális, kinek alakját annyi legenda veszi körül? 1640–1645 közötti években született Esztergomban kisenemesi családban. Tanulmányait a jezsuiták tették lehetővé, amiért templomszolgái tisztséget vállalt. Első hóstettét akkor követte el, amikor Érsekújvárt a mecset tornyából ledobta az imádkozó műezzint a hajbókoló mohamedán hívők közé. Bizonyos források azt írják, hogy Lipót császár ezért személyesen fogadta és hadnagyi rangot adományozott neki. Vérébéli végvári vitéz lett, 1683-ban már az esztergomi lovasság főhadnagya. Részt vett 1686-ban Buda visszafoglalásán, majd ezt követően a délvidéki harcokban. Vitézségét értékelve, a császár ezredesi rangra emelte, és egy huszárezred tulajdonosává tette. Kuckländer, az esztergomi vár parancsnoka – hogy Bottyán János vagyonát megszerezze – bevádolta őt az udvarnál, hogy a felkelőkkel levelezést folytat. Ezért 1704. október 1-jén letartóztatták, és Bécsbe szállították. Azonban Nyergesújfalunál sikerült megszöknie, mivel a felesége által utána küldött szolgák, kiásták fogdájának falát. Még ebben az évben Selmecbányán felkeresi Rákóczit, és karját neki ajánlja. Kuckländer esztergomi várparancsnok, hogy bosszút álljon a megszökött Bottyán ezredesen, feleségét börtönbe vetette, aki 1705 végén ott is halt meg.

Ezen kis kitérő után figyelmünket a Komárom vármegyét közvetlenül, vagy közvetett módon érintő hadi eseményekre koncentráljuk. Takáts Sándor, a híres történétíró jegyezte fel az 1703-as esztendő krónikájában: „1703-iki év október és november havában Ocskay László és Borbély Balázs a felkelőkkel már a Vágnál lobogtatták diadalmas zászlóikat; decemberben pedig Károlyi Sándor is megérkezett a Dunán innenre, s annak legnagyobb részét meghódítván, Pozsonyig terjesztette ki hatalmát. Majd rövid idő múlva Bercsényi is megérkezett hadával, s benyomulván a Csallóközbe, Komáromot fenyegeté.”⁷

A hadműveletek során Komárom ismételen ostromgyűrűbe került. Hisz a legközelebbi városokat – Esztergom, Tata, Érsekújvár –, ha néha átmenetileg is, a kurucok birtokolták. Azaz megismétlődött a történelemből jól ismert helyzet: a város mögött a császárhű várerőd, a Vágon és a Dunán túl a kurucok. Szolgálták volna jó szívvvel a komáromiak Rákóczi zászlaját, de mögöttük fenyegetően meredtek a vár ágyúi. A várat ugyanis úgy építették, hogy ágyúival ne csak a támadó ellenséget löje, de egyúttal sakkban tudja tartani a falak alatt elterülő várost is. Ez a lehetetlen helyzet rányomta bélyegét a város magisztrátusának döntéseire. Egyszóval mást parancsolt az emóció, és mást a ráció. Míg az uralkodó felé a hűséget kellett kinyilatkoztatni, ugyanakkor a szomszédságban tanyázó kurucok lojalitását is el kellett nyerni. Ez az el-lentmondásos kép olvasható ki Gyulai Rudolf Bencés-tanár írásából: „(Bécs, 1704. január 9–12.) Savoyai Jenő ő kegyelmes hercegsége a komáromi vár alkaptányától egy magyar nyelven írt és Károlyi Sándor által az ottani város bírájához Sám-balt (Zámbald) úrhoz küldött levelet kapott, melyben azon felhívás foglaltatott, hogy adja magát a város jóaságosan Rákóczi oltalmára, mert ellenkező esetben ő maga fogja arra 12 000 emberrel kényszeríteni és hogy hallomás szerint előhadát már a legközelebbi faluba küldte. Az alkaptány úr azonban, felelet helyett, vasba verette a küldönczöt és az ottani lakosokkal együtt elhatározták, hogy az utolsó emberig védeni fogják magukat.”⁸

Ez volt az igazi kutyaszorító történelmi példája. Azonban valamit mégis tenni kellett a tanácsnak, vállalva a felelősséget az utókor előtt. 1704. január 31-én követeket indítottak a Csallóközben tanyázó fővezérhez Bercsényihez, az alábbi nyilatkozat átadására utasítva őket: „Mivelhogy ezen mozgalmas időben és a dolgok szerencsétlen állapotában városunk azon siralmas hely-

⁶ Századok. 1870. 611–612. old.

⁷ Takáts Sándor: Fejezetek Komárom város művelődés és gazdaságtörténetéből. Tatabánya, 1996. 164. old.

⁸ Komáromi Lapok 1900/6. sz.

Bottyán generális lovasszobra Esztergomban, Martsa István alkotása. Mögötte a Városháza, a kuruc vezér egykori palotája. (Képes körséta Komárom-Esztergom megyében. Tatabánya, 1992.)

zetbe jutott, hogy már egész Magyarországon majd mindenütt dühöngő zavargóknak káros és veszélyes munkájából hasonlóan ki lesz téve... azon veszedelemnek és csapásnak, hogy vezetőik tűzzel-vassal, végpusztulással való fenyegetésekkel megadásra bírják és szorítsák; azért czélszerűnek, sőt szükségesnek tartottuk, hogy ezen végszükségünktől kényszerítve, fennmaradásunkra nézve megfelelő módon, közakarattal és elhatározással... ő legszentebb felsége koronás királyunk és legkegyelmesebb urunk sérelme nélkül a következőket határozzuk:

És pedig először egy szóval, ünnepélyesen és felállva fogadjuk ő legszentebb felségének, hogy az irányába való köteles hitet, hűséget... megtartjuk. Továbbá, miután a szigorú téli idő miatt ő legszentebb felségének segítségére késedelmet szenvedni kénytelen... nehogy erőnk gyengesége miatt, odáig bennünket az ily nyílt helyen már mindenünnen körülvevő lázadóok elnyomjanak, ... mint annyi ártatlannak és özvegynek érdekét tekintetbe véve... bizonyos követeket tartottunk kebelünkből a zavargók második vezetőjéhez, t. i. Bercsényi Miklós úrhoz küldendőeknek, azon utasítással, hogy az általuk jól ismert okokból és indítékokból, említett Bercsényinél jelenjenek meg, és ő felségétől, mint törvényes királyunktól való elpártolásunknak lehetetlenségét mentségül használják fel, és őt minden alkalmas módon és törvényes úttal arra indítsák, hogy szándékától és feltételeitől elálljon... és kiméljen meg a sok vérontástól annyi ártatlant és özvegyet. Ha követeink isten segítségével az ártalmas szándékot elhárítani és ő felsége sérelme nélkül megengesztelni tudják, jó, ha nem: mi tovább is magunkat örök hűségünk nyilvánítása mellett, említett fenszentes királyunk kegyelme és oltalmába alázatosan alvetjük..."

A követek Somorjában találták Bercsényi Miklóst, és tőle az alábbi oltalomlevelet nyerték el: „Én Székessi gróf Bercsényi Miklós, nemes Ung vármegyének főispánja, méltóságos fejedelem, föld-ső-vadászi Rákóczy Ferencz és magyar szabadságért Isten által fegyvert fogott egész hadaknak főgenerálisa, adom tudtára, akiknek illik, hogy minekutána nemes Komárom városbeli uraimék... kiadott credentionalisukkal hozzám expediálták, kértek azon, hogy előmbé terjesztett bizonyos okokra és respektusokra nézve eltávoztassam azon Komárom magyar lakosaitól a hazánk fegyverének keménységét és szigorát. Tekintvén azért és respektusba vévén bizonyos előttem declarált consideratiokat annuáltam ő kegyelmek kérésének... és ígértem minden hostilitásnak a város és lakosai ellen való tilalmát, hadai között országunknak a következő tavasznak kinyílásáig, úgy, hogy mind közönségesen az benlévő uraimék és közrend is maguk komáromi határjukban szabadon megmaradhassanak, és senki a méltóságos fejedelem hűsége alatt lévő hadak közül ő kegyelmüket maguk határában... megkárosítani ne meré-

szelje; sőt, ha valaki ő kegyelmük közül a megírt hadaink által megtaláltatnék károsíttatni, azon kárnak visszaadásában...elégészes statisfactiót tenni igyekezem. Ellenben ő kegyelmük is, az általam declarált modalitás szerint...tartoznak pacifice megmaradván maguk határában, és...a méltóságos fejedelem hűségére kötelezett helységbelieknek semmi kár és hatalmas erőszak az alatt Komáromból ne tétessék.

Költ Somorjában, 1704. február 14.

gr. Bercsényi Miklós⁹

A dolgok ezzel szépen elrendeződtek – gondolná az utókor embere, hisz a jó komáromiakat már nem fenyegette a vész. De, hogy ne menjenek simán a dolgok, arról a vár parancsnoka Lanzenfeldt gondoskodott. Ugyanis a Bercsényinél járt követség tagjait elfogatta és bebörtönözte. Most aztán megint esedezhetett a városi magisztrátus gráciáért. A felterjesztést ezúttal Bécsbe küldték, a haditanács elnökéhez, Savoyai Jenő herceghez:

„Követeink által azt izente herczegséged, hogy maradjunk meg férfiasan az Ő felsége iránti hűségben és ha veszély fenyegetné városunkat az ellenségétől...folyamodjunk herczegségedhez segélyért... A kurucok által körülvéve, már több ízben vettük úgy írásban mint üzenet útján olyan fenyegetést ezen város irányába Bercsényi gróftól és Károlyi bárótól, hogy tüzzel s vassal elpusztítják a várost... midőn városunk lerontására a csallóközi falvakba rendelt néhány ezer lovas és gyalog fegyveresnek Bercsényi gróf szigorúan megparancsolta, hogy minél több náddal és szalmával megpakott szekeret szerezzenek be, hogy betöltvén csekély védőárkainkat, a katonák könnyebben vonulhassanak ellenünk. Ezen szorongatásban Lanzenfeldt úrnak...feltártuk a fenyegető veszélyt...követeket küldtük Bercsényi gróf úrhoz, a nevezett várparancsnok úr engedelméből...

Azután folyó hó 15. napján követeink visszatérvén, hogy az előadottakról a várparancsnok úrnak jelentést tegyenek, vele Bercsényi feltételeit közöljék...a város bírájával és a vármegye helyettesített alispánjával és szolgabíróval a várba belépvén, hogy jelentést tegyenek, úgy a bíró urakat, mint a három követet, a várparancsnok bebörtönöztette és bilincsbe verette...

Kegyelmes Herceg! A legnagyobb szívósfájdalommal folyamodunk kegyelmességedhez, alázatosan kérve, méltóztatssék a várparancsnok úrnak kegyesen meghagyni, hogy a bíró urakat és követeket a börtönből bocsássa ki...Ezen veszélyes helyzetben lévén, ha a várparancsnok úr a Bercsényi gróf úrral megállapított időhaladékat (jövő tavaszig)...megtagadná, semmi mást nem várhatunk, mint szorongatott városunk megromlását és elpusztítását...kérjük kegyes elhatározását. Komáromban, 1704. február 23.¹⁰

„Február 23-ról hozzánk intézett leveléből megértettük, hogy milyen szerződést kötöttek a maguk fenntartása érdekében a felkelőkkel a jövő tavaszig és bár nem kételkedünk benne, hogy a gróf Bercsényihez küldött követeik utasításában benne volt, hogy semmit ő felsége iránti köteles hűség ellen ne tegyenek, midőn mégis utólagosan kitűnt, hogy ezen követek megbízásuk határait meglehetősen túllépték, az őrség parancsnoka Lanzenfeldt úr által nem érdemellenül helyeztettek fogságba. Miután azonban az egész közönség együttesen és külön-külön azon követekért a kezességet vállalni akarja, nevezett őrségi főparancsnoknak meghagyatott, hogy azokat bocsássa szabadon...

Bécs, 1704. márczius 9.

Ő. csász. kir. felsége hadi tanácsának elnöke és tanácsosai.¹¹

1705-től kezdődően a kurucok Bottyán János vezetésével folytatott harci cselekménye a Duna jobb partján Komárom–Észtergom megye területén zajlik. November 4-től december végéig terjedő időszak Bottyán generális diadalainak jegyében telt. November 23-án bevette Tata várát. Ezzel az ostrommal kapcsolatban írja a krónika a következőket: „Bottyán gróf Csáky Mihály által előre ostromzároltatván Tatát, derék hadaival maga is alája szállt. A híres tábornok személyes megjelenése annyira meghódította a várbeli magyar Labancz-lovaságot, hogy kedvet kapott alatta szolgálni. Kijövéen tehát ellenkezés színe alatt a várból, mind zászlóstól, seregestől kuruccá lőn. »Ki is igen jó katonaság« – jegyzi meg róla Bottyán dicséretleg. A várban magára hagyott német gyalogság e hírre elveszté bátorságát és a különben derék erődöt mindjárt az első ostromkor kegyelemre megadá. No-

⁹ Komáromi Lapok 1900/10. sz.; Vö.: Takáts Sándor: Lapok egy kisváros múltjából. Ziegler Károly Könyvnyomdája. Komárom, 1891. 118–122. old.

¹⁰ Komáromi Lapok 1900/10. sz.

¹¹ Uo.

vember 23-án már Mátyás Király...várpalotájában szálla meg Bottyán...asztán Pápa alatt termett. Szőnyözt vigyázó sereget állított fel.”¹²

Az előbbi idézet utolsó mondatánál meg kell állnunk, és érdemes ismételni: „Szőnyözt vigyázó sereget állított fel.” Szőny község a Duna mellett, Komáromtól délre található. Ma már Komárom városának egyik kerülete. 1976-ban, amikor Rákóczi Ferenc születésének háromszázadik évfordulójára emlékeztünk, a szőnyi Református Eklézsia irattárában II. Rákóczi Ferentől származó kiváltságlevelet találtam, melyet a nagyságos fejedelem 1705 decemberében adott a községnek. Vagyis, amikor Bottyán elfoglalta a falut.

Egy másik Komárom melletti községről, Martosról pedig azt jegyezte fel Bél Mátyás, hogy az eredetileg a Nyitra bal partján terült el. A kuruc háborúk idején – hogy a további zaklatásokat elkerüljék – telepedtek át a folyó jobb partjára, ahol a buja természet védelmet nyújtott nekik.¹³

Az 1705. esztendő krónikájához csatolva, még említeni kell a Komárom körüli egyéb történeteket is. Thaly Kálmán részletesen tárgyalja Bottyán János hadjáratait, és megjegyzi: „Nyergesújfaló határában a hídfőerőd maradványait soká Bottyán-sáncnak nevezték...Esztergom határában egy tavat, egy dűlőt és egy parlagot az ő nevével nevezték el: »Bottyán-tavának, Bottyán-dűlőjének, Bottyán-parlagának.«”¹⁴

Bercsényi írja Rákóczinak Szent-Péterről (Komárom mellett) 1705. március 31-én: „Haister ha megtér (Dunántúlról) könnyít Károlyi uramon, kinek látom, Bottyánban minden reménsége...csak Bottyán menne által.” Következő levele április 3-ról, Búcsról: „Bottyánnak de 24. (martii) kelt levelét veszem; az mint írja...még által nem ment vala (Bottyán a Dunán); üzente ugyan szóval, általmegy harmadnapra – az jó volna.”¹⁵

Bottyán 1705 őszén nyílt levelet bocsátott szét, melyben meghódolásra hív fel mindenkit: „Én Bottyán János, Méltóságos Erdély- és Magyarországi Fejedelem Felső-Vadászi II. Rákóczi

Szőny község (ma Komárom) kiváltságlevele II. Rákóczi Ferentől

¹² Uo.; Vö.: Thaly Kálmán: Bottyán tábornok II. Rákóczi Ferenc vezénylő tábornoka. Pest, 1865. 43–85. old.

¹³ Bél Mátyás: Komárom vármegye. Kalligram Pozsony, 1989. 140. old.

¹⁴ Thaly Kálmán: i. m. 15. old.

¹⁵ Uo.: 49. old.

Ferencz Kegyelmes Urunk ő Nagysága, és Szabadságért összeszövetkezett Magyarországi Státusok lovas és gyalog renden lévő Hadainak egyik Fő-Generálisa és Dunán innét való földnek Commendója...¹⁶

Az 1706. évnél legjelentősebb haditette Esztergom bevétele volt. A kurucok a bal partról Karvánál keltek át a Dunán. Párkány felől lőtték ágyúikkal Esztergom bástyáit. Mindezzel párhuzamosan Bottyán ellenőrzés alá vonta az ún. hadművelési területet is, vagyis Komárom felől elzárta Esztergom megsegítésének kísérletét.¹⁷ Esztergom vára sokáig nem tudott ellenállni a kuruc rohamoknak, és a parancsnok, a szabad elvonulás feltétele mellett feladta a várat (1706. szeptember 16.). Aki pedig nem volt más, mint az általunk már jól ismert Kuckländer kapitány. A szerződés alapján az esztergomi helyőrség a kuruc csapatok védelme alatt vonulhatott Komárom várába. Bottyánnak, mint tudjuk, leszámolnivalója lett volna Esztergom parancsnokával, azonban a hadiújonnan megakadályozta. Helyzetéről Lemaire francia hadmérnök a következőket írja: „Bottyán, akár a mesebeli farkas a báránytal, mindenáron össze akart tűzni az esztergomi parancsnokkal és helyőrségével, hogy aztán barbár módon végezzen velük. Am a fejedelem... ráparancsolt, hogy ne szegje meg a megadás feltételeit, s hogy fejével felel betartásukért, a kíséret parancsnoka pedig kijelentette, hogy hiába vezérőrnagy Bottyán, tőle sem tűri el a fejedelem parancsának megszegését, és a helyőrséget teljes épségben akarja Komáromban átadni, ha pedig bárki útját próbálja állni, lövetni fog. A fejedelem csak nevetett az összekapáson.”¹⁸

Az 1708. augusztus 3-i trencsényi csatavesztés döntő fordulatot hozott a kuruc szabadságharcban. Heister osztrák generális kilenc gyalog és tizenkét lovasezredet vonultatott fel, Rákóczinak alig tízezer harcosával szemben. A fejedelem kénytelen volt megállapítani, hogy XIV. Lajos francia király ígéretei nem teljesültek. Ahogy mondotta: „A szél is elhordja” – mármint a francia király szavainak súlyát. A csatavesztés fő mozzanata, hogy maga a fejedelem is súlyosan megsérült, amikor Pandúr lovával felbukott egy ugratásnál. Rákóczi elvesztette eszméletét, arcát vér öntötte el. A paripa a nyakát szegte. A kuruc seregben a fejedelem halálának híre terjedt el, ami a fegyelem felbomlásához vezetett.

Bottyán János, aki Érsekújvár parancsnoka volt, segélyhaddal volt útban Trencsén felé, a csata azonban közben eldőlt. Levonva a tanulságot – a veszített ütközet után – Bottyán generális új hadsereg felállítását tervezte, és ennek tárgyában kért támogatást a fejedelemtől:

„Fölséges Fejedelem!

Érdemem fölött jó Kegyelmes Uram!

Tartozó alázatos kötelességgel szolgálók Fölségednek. Szinte ez órában hozzák hirül, köbölküti plébános uram, ki Esztergomban, és Dalos Imre, ki Komáromban volt, hogy Budáról tizenhárom puma-há-nyó mozsárt és négy öreg ágyút vizen Komárom felé, Gútaához szállítottak; közönséges hír, hogy Ujvár megszállásához készülnek... Itt a nép nagyon megbódult az obsidió félelmétül... Istenért is alázatosan kérem Fölségedet: erre felé valamely hadakat nyomtatni méltóztassék, hadd bátorodjék ezen itt lévő ke-vés militia...

Hajdú kevés vagyon, ki van is, már rosszul kezd beszélni. Fölséged méltóztassék hamarjában csak valami háromszáz jó magyar hajdút beküldeni, kihez bizhassunk... Rézpénzben senki csak egy polturát sem vészen el, úgy, úgy megbomlott; mivel valamennyi sőt ezen földre szállították, a szegénységnek rézpénzen nem adták... Én a magam pénzt hétezer forintot az ottlévő militiára kiadtam, minden gregariusnak harmadfél forinttal fizetvén, de a tiszteknek egy pénz sem jutott belőle... Soknak patkolatlan a lova; se patkót se vasat pénzen nem kapni... méltóztassék megparancsolni Fölséged, valahonnét az bányákrul provideájanak vasat az militia szükségére...

Fölséged méltóztassék gyakran kegyelmes leveleivel vizasztani; az mint is Fölséged kegyes grátiájában ajánlván magamat, maradok utolsó csepp vérem kiontásáig

Fölségednek alázatos engedelmes szolgálója, s híve

Ujvár, 19. Aug. 1708.

Bottyán János m. k.¹⁹

¹⁶ Uo.: 76. old.

¹⁷ Komáromi Lapok 1888/15. sz.

¹⁸ Köpeczi-R. Várkonyi: i. m. 250. old.

¹⁹ Thaly Kálmán: i. m. 248–250. old.

Így is történt, ahogy azt vallotta a legendás szabadságharcos. Mert rá alig egy esztendejére, 1709. szeptember végén Bercsényi a következő szomorú hírt közli Rákóczival: „Most hozták híret, szegény Bottyán vak sógor tegnap nyolc óra tájban behunyta az másik szemét is.”²⁰ Szeptember 25-én bekövetkezett halálát egyesek pestisjárvánnyal, mások agyvérzéssel magyarázzák.

Ezt a kort, a kuruc szabadságharc korát örökíti meg a Komáromi Kalendárium versikéje. Ez az emlékezetes naptár 1704-ben, tehát a szabadságharc éveitől született és 1918-ig évente több tízezer példányban jelent meg. A sorokat olvasva, szinte megelevenedik a kurucvilág, és tán halljuk is a tárogatók bánatos hangját. Csak hunyjuk be szemünket, és máris részeseivé válhatunk a háromszáz évvel ezelőtt kezdődött nemzeti szabadságküzdelemnek, amely bukásában is történelmünk egyik dicső fejezetét alkotja, mert számunkra a magyarság évezredek múltjának egy magaslatos fejezetét idézi. Amely generációknak adott példát a szabadság-szeretetről és önfeláldozásból. A legőzöttek hitet és elszántságot üzennek nekünk, mai magyaroknak. Ezért fordítjuk meg a szállóigét: „Gloria victis!”

*Viharban születtem. Egész ország lángolt.
Csillagos égbolton üstökös világolt.
Kék hegyek lankáján, harci tüzek égtek,
Tábort ültenek jó kuruc vitézek.
Tárogató zúgott erdőn, mezőn, bércen,
Rákóczy szent nevét hirdette merészen.
Ezerhét százégyet írtak akkor tájba,
Kis kalendárium szét ment az országba.*²¹

Dr. Szénássy Zoltán

HÍREK

A tízéves Tolna Megyei Honismereti Egyesület 2003. május 17-én, Szekszárdon, ünnepi közgyűlésen emlékezett meg alapításának évfordulójáról.

Ebből az alkalomból *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség elnöke Honismereti Munkáért Emlékérmet adott át a Kölesdi Honismereti Szakkörnek, valamint Honismereti Emléklappal tüntette ki a következő intézményeket, illetve személyeket: Bonyhádi Solymár Imre Városi Könyvtár, Csapó Dániel Szakközépiskola, Kakasdi Sebestyén Ádám Egyesület, Bíró Mártonné tanárnő, Bíró Gyula tanár, Bujdos István ny. ezredes, Endreffyné Takács Mária igazgatónő, Ezer Anita tanárnő, Gesztesi Enikő tanárnő, Szóts Zoltán igazgató, Bonyhádi Honismereti Kör. Az alapító tagok „Tolna Megyei Honismereti Egyesület” felirátú emléklakettet, Farkas Pál alkotását kapták.

Ezt követően az ünnepi közgyűlés résztvevői meghallgatták és elfogadták *Kaczián János* elnök beszámolóját, majd döntöttek arról, hogy az Egyesület felveszi *Egyed Antal* (1779-1862) költő, rk. pap, Tolna megye első helytörténésze nevét.

²⁰ *Köpeczi-R. Várkonyi*: i. m. 339. old.; Vö.: Komáromi Lapok 1888/25. sz.

²¹ *Baranyay József*: A komáromi nyomdászat és a komáromi sajtó története, Nágel Ottó kiadása. 1914. 6. old.